

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ
ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ВЕЋУ ДРУШТВЕНО-
ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

(Назив већа научних области коме се
захтев упућује)

Број : 05-17/ 60

Датум: 31.08.2010 г.

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. СТ.5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

"Повезаност агресивног понашања и селф-концепта код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу"

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ: ОЛИГОФРЕНОЛОГИЈА

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Мр МИРОСЛАВ /Витомир/ ПАВЛОВИЋ

2. Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање:

Филозофски факултет у Београду

3. Година дипломирања: 1998 год.

4. Назив магистарске тезе кандидата: "Злоупотреба психоактивних супстанци и резилијентност адолесцената са лаком интелектуалном ометеношћу"

5. Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена:

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И
РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

6. Година одбране магистарске тезе: 2010 год.

Обавештавамо вас да је ВЕЋЕ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ
(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 13.07.2010 године

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Јасмина Ковачевић

Прилог: 1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем.

2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију
и рехабилитацију
Београд
Број: 4/
Датум: 31.08.2010. године

МЈ/СЋ

На основу члана 123. став 3. и члана 128. Закона о високом образовању ("Сл.гласник Републике Србије", бр. 76/2005), члана 46. Статута Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и предлога Већа одељења за олигофренологију, Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду, Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 13.07.2010. године, донело је следећу

О Д Л У К У

I Прихвата се Реферат Комисије за оцену научне заснованости предложене теме докторске дисертације: **"Повезаност агресивног понашања и селф-концепта код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу"**, кандидата **мр Мирослава Павловића**, дипломираног педагога.

II Реферат о научној заснованости теме докторске дисертације доставља се на сагласност Универзитету у Београду.

III Одлуку доставити: кандидату, Служби за студентска питања, наставну и развојну делатност Факултета, секретару и архиви.

Председник Већа за мастер,специјалистичке
и докторске студије

Д Е К А Н

Проф. др Јасмина Ковачевић

**Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Универзитета у Београду**

ПРЕДЛОГ ПРОЈЕКТА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

**ПОВЕЗАНОСТ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА И СЕЛФ-КОНЦЕПТА
КОД УЧЕНИКА СА ЛАКОМ ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ**

Кандидат:
Мр Мирослав Павловић

I ЗНАЧАЈ ПРЕДЛОЖЕНЕ ТЕМЕ И ОПРАВДАНОСТ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА ЊЕНОГ ПРЕДМЕТА

Предложена тема докторске дисертације повезује две недовољно испитане области функционисања адолесцената са лаком интелектуалном ометеношћу, а то су агресивно понашање и селф-концепт.

У научним и стручним круговима присутно је мишљење да агресивно понашање представља најозбиљнију препреку у социјалној интеграцији особа са интелектуалном ометеношћу. У случајевима где постоје учестали и интензивни изливи агресије доводи се у питање могућност ванинституционалног смештаја, укључивања у наставне и ваннаставне активности, радног ангажовања и друго. Из тих разлога, у раду са особама са интелектуалном ометеношћу посебна пажња се посвећује интервенцијама које имају за циљ редуковање агресије. У пракси се најчешће примењују медикаментозна терапија и бихејвиорални третман, а досадашња искуства и резултати истраживања показали су да оба приступа имају ограничену ефективност. Унапређивање успешности третмана директно зависи од познавања епидемиологије и кључних детерминанти агресивног понашања особа са интелектуалном ометеношћу.

Прегледом литературе могу се наћи различити подаци о преваленцији агресивног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу. Варијације у налазима појединих студија треба приписати различитим операционалним дефиницијама агресије и интелектуалне ометености, као и специфичностима самог истраживања у смислу карактеристика узорка испитаника, окружења у коме се вршило истраживање (школе, здравствене установе итд.), начина мерења агресије и друго. Ипак, могу се уочити неки генерални трендови. На основу исцрпног прегледа великог броја савремених радова из ове области, изведена су три главна закључка о учесталости агресивног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу: процењена преваленција агресије креће се од 2-20%, агресивно понашање је учесталије код мушкараца и испитаника у институционалном смештају (Allen, 2000). Према традиционалном становишту, учесталије и интензивније агресивно понашање повезује се са већим степеном интелектуалне ометености. Међутим, резултати мета-анализе студија објављених током протеклих 30 година указују да су особе са тежим облицима интелектуалне ометености склоније самоповређивању, док је вероватноћа испољавања агресивног понашања већа код особа са лакшим облицима ометености (McClintock, Hall, Oliver, 2003). Поред тога, неки аутори налазе извесну везу између степена ометености и облика испољеног агресивног понашања (Crocker et al., 2006). Особе са лаком и умереном интелектуалном ометеношћу чешће испољавају вербалну агресију, а физичка агресија и уништавање имовине су учесталији код тежих случајева ометености. Нису откривене разлике у испољавању сексуалне агресије у зависности од типа ометености.

Интелектуална ометеност се сматра ризичним фактором агресивног понашања. У прилог овом становишту обично се наводи да је интелектуална ометеност повезана са читавим низом индивидуалних и срединских фактора за које постоје емпиријски докази да повећавају вероватноћу агресије. Када је реч о индивидуалним факторима, интелектуална ометеност је често праћена неуролошким оштећењима, хормонским поремећајима, другим менталним поремећајима, дефицитом вештина, поремећајима комуникације и другим развојним сметњама које имају предиспонирајући ефекат у смислу испољавања агресивног понашања. Негативни утицаји који повећавају ризик агресивног понашања присутни су и у социјалном окружењу особа са интелектуалном ометеношћу, као што су: лоши интерперсонални односи, учестале промене особа са

којима долазе у контакт, неорганизовано провођење времена, присуство модела који се агресивно понашају, реакције околине које поткрепљују агресију и друго.

У објашњавању генезе агресивног понашања особа са интелектуалном ометеношћу примењују се научна сазнања до којих се дошло проучавањем агресије у општој популацији. Другим речима, већина аутора сматра да су исти чиниоци одговорни за настајање и одржавање агресивног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу и опште популације, с тим да интелектуална ометеност, по себи, повећава ризик агресије. Са друге стране, у литератури има врло мало компаративних студија у којима се паралелно испитују епидемиологија и етиологија агресивног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу и опште популације. Самим тим, тешко је дати поуздане одговоре на питања као што су: "У којој мери се разликује природа агресивног понашања особа са интелектуалном ометеношћу у односу на општу популацију?" или "Да ли исти механизми стоје у основи генезе агресивног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу и код опште популације?". Може се закључити да постоји потреба за даљим истраживањима која ће разјаснити овакве недоумице.

Међу ауторима постоје разлике у погледу појмовног одређења селф-концепта. Према најширем схватању, селф-концепт се односи на самоперцепцију или поимање себе у односу на важне аспекте живота (Shavelson, Hubner, Stanton, 1976). Селф-концепт се формира на основу искуства у интеракцијама са околином, мада изврстан утицај имају и биолошки и културолошки фактори. Перцепције о себи одређују начин на који се нека особа понаша, а њено понашање повратно обликује слику коју има о себи. Већина аутора указује на неколико основних поставки овог сложеност конструкта: поред глобалне слике о себи, могу се издвојити различити аспекти селф-концепта који се тичу самопроцене у одређеним аспектима функционисања; хијерархијски однос између глобалне и специфичних компоненти; релативна стабилност селф-концепта која је заслужна за обликовање типичне реакције неке особе у различитим ситуацијама; дескриптивна и процењивачка функција, јер селф-концепт није само опис особе у одређеној ситуацији, већ представља акумулирани суд о себи; важна улога у организовању искуства, мотивацији понашања, као и социјалном и емоционалном развоју (Piers, Herzberg, 2002; Shavelson, Hubner, Stanton, 1976).

У литератури има релативно мало радова у којима се истражује селф-концепт особа са интелектуалном ометеношћу. Треба истаћи да је међу истраживачима раније владало уверење да деца и преадолесценти са лаком интелектуалном ометеношћу нису у стању да направе разлику између појединих димензија селф-концепта, односно да не могу да изразе самоперцепције које се тичу појединих области функционисања. Међутим, резултати савремених истраживања у потпуности побијају ово становиште (Marsh, Tracey, Craven, 2006; Russell, Bornholt, Ouvrier, 2002). Поред тога, резултати малобројних досадашњих истраживања су прилично неусаглашени. Према неким ауторима, деца са интелектуалном ометеношћу нису свесна свог стања због чега имају позитивну слику о себи, док други аутори сматрају да негативне самоперцепције ове деце представљају очекивани резултат њиховог претходног искуства неуспеха. На крају, неки аутори не налазе значајније разлике у селф-концепту између деце са интелектуалном ометеношћу и њихових вршњака.

Укључивање ученика са интелектуалном ометеношћу у редовне школе оживела је расправе о овој теми. Подстицај за кретање од сегрегације ка интеграцији ученика са интелектуалном ометеношћу може се наћи у бројним истраживањима која сведоче о штетним последицама стигматизације која прати њихово издвајање у посебне школе и одељења, где се убраја и негативан селф-концепт. Супротно томе, многи аутори заступају тезу да је укључивање ученика са интелектуалном ометеношћу у редовне

школе далеко погубније за њихов селф-концепт. Према Фестингеровој теорији социјалне компарације, у ситуацији када не постоје објективни стандарди за поређење, појединац себе процењује на основу поређења са другим људима из окружења. На основу тога, оправдано се закључује да ће се поређење са способнијим и успешнијим ученицима негативно одразити на слику о себи ученика са ометеношћу. То потврђују и резултати више истраживачких радова (Marsh, Tracey, Craven, 2006; Renick, Harter, 1989).

II ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Дуго времена, сматрало се да је агресивно понашање повезано са негативном самоперцепцијом, што је поткрепљено резултатима неких емпиријских студија (Lochman, Lampron, 1986; Schneider, Leitenberg, 1989). Штавише, у неким студијама је агресивно понашање узимано као индикатор негативног селф-концепта. Овакав начин размишљања базирао је на општој тенденцији да се позитиван селф-концепт повезује са позитивним развојним исходима, а самим тим и са просоцијалним понашањем. Због тога, већина аутора сматра позитиван селф-концепт важним протективним фактором који доприноси позитивном развоју. Поред тога, многи фактори за које се зна да негативно утичу на формирање селф-концепта, уједно су и детерминанте агресивног понашања. Међутим, новија истраживања откривају да је агресивно понашање пре повезано са позитивним, него са негативним селф-концептом. Показало се да особе са агресивним понашањем себе виде у претежно позитивном светлу (Colvin, Block, Funder, 1995). Према неким ауторима, између агресивне и неагресивне деце постоје разлике у појединим компонентама селф-концепта. Откривено је да насилна деца имају позитиван селф-концепт у домену социјалних односа, физичког изгледа и снаге, док су њихове самоперцепције о сопственом понашању и породици прилично негативне (Salmivalli, 1998). Још једно интересантно запажање које је произашло из студија новијег датума јесте да агресивно понашање стоји у вези са идеализованим или предимензионираним селф-концептом (Hughes, Cavell, Grossman 1997). Тако посматрано, позитиван, али нереалан селф-концепт може се сматрати фактором ризика агресивног понашања.

Изразита несагласност резултата досадашњих истраживања о повезаности селф-концепта и агресије, потакла је неке ауторе на размишљање о значају селф концепта у односу на различите типове агресивног понашања. Полазна претпоставка је да су одређени типови агресије повезани са извесном структуром селф-концепта, док неки облици агресивног понашања немају никакве везе са самоперцепцијом.

Током времена, настале су различите типологије агресивног понашања, међу којима је једна од најпознатијих подела на реактивну и проактивну агресију (Dodge, Coie, 1987). Реактивна или хостилна агресија се уклапа у теоријски оквир модела фрустрација-агресија и представља одбрамбени одговор на фрустрацију или провокацију. Проактивна или инструментална агресија може се објаснити теоријом социјалног учења и представља интенционално понашање усмерено ка остварењу одређеног циља. Према моделу процесирања социјалних информација, социјално понашање појединца представља резултат вишефазног процеса који обухвата: енкодирање и интерпретацију социјалних напушта, разјашњавање циљева, генерисање стратегије одговора и одлучивање о одговору (Crick, Dodge, 1994). Досадашња истраживања су показала да се деца са реактивним и проактивним агресивним понашањем међусобно разликују у погледу образаца процесирања социјалних

информација (Crick, Dodge, 1996). Код деце са реактивном агресијом уочене су грешке у интерпретацији социјалних напуштања које иду у правцу пристрасног приписивања хостилности у нејасним социјалним ситуацијама. То значи да ова деца понашање вршњака чешће интерпретирају као намерно малициозно и угрожавајуће, па је њихово агресивно понашање у функцији реакције на потенцијалну претњу, односно има одбрамбену улогу. За разлику од тога, децу са проактивном агресијом карактерише другачији образац процесирања социјалних информација који се односи на фазу одлучивања о бихејвиоралном одговору у датој ситуацији. Емпиријски подаци сведоче о томе да деца са проактивном агресијом позитивно оцењују агресивне одговоре, услед очекивања да ће овакво понашање резултовати позитивним исходима и поверења у сопствене способности да реализују овакав одговор. У овом случају агресивно понашање је у функцији остваривања жељених циљева и мотивисано је очекивањем екстерног поткрепљења. С обзиром на то да реактивна и проактивна агресија имају различита изворишта и развојне путеве, идентификовање типа испољеног агресивног понашања има велику важност у избору адекватног третмана.

Мало је студија у којима се проучава повезаност селф-концепта са реактивном и проактивном агресијом, па је немогуће о овој теми говорити у терминима емпиријски потврђених сазнања. Ипак, резултати неколико истраживања који се искључиво или посредно баве овом темом, оправдавају претпоставке о специфичностима везе селф-концепта са различитим типовима агресивног понашања. На пример, Salmivalli (2001), сматра да предимензионирани селф-концепт пре може бити мотивациони фактор проактивне агресије, јер је агресивно понашање овде у функцији очувања позитивне самоперцепције. Иста ауторка сматра мало вероватним да нереално позитиван селф-концепт води ка проактивној агресији, односно да се агресивно понашање јавља као одговор на претњу која може угрозити повољну самоперцепцију. У прилог томе, она истиче да се агресивно понашање јавља у бројним ситуацијама у којима претња не постоји, као и да је агресија често усмерена ка особама које никако не могу да угрозе селф-концепт агресора.

Може се констатовати да повезаност селф концепта са различитим типовима агресивног понашања представља неистражено подручје. У литератури готово да и нема радова који се баве овом проблематиком у популацији особа са интелектуалном ометеношћу. Заправо, када је реч о особама са интелектуалном ометеношћу, мало тога се зна и о њиховом селф-концепту и типовима агресивног понашања. Потреба за даљим истраживањима потенцирана је и чињеницом да су у домаћој литератури емпиријске студије из ових области веома ретке.

Предмет овог истраживања може се одредити као сагледавање повезаности селф-концепта и агресивног понашања код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу.

III ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ

У оквиру теоријског дела рада предвиђене су четири тематске целине.

Први део рада биће посвећен разматрању кључних питања о агресивном понашању и то су: појмовно одређење агресивног понашања, класификације и описи појединих типова агресије, етиологија и феноменологија агресивног понашања деце и омладине. Посебна пажња биће посвећена сагледавању специфичности у преваленцији, карактеристикама и генези агресивног понашања код особа са интелектуалном ометеношћу.

У другом делу рада биће размотрене основне поставке конструкта који се назива селф-концепт. То подразумева дефинисање селф-концепта и његово разграничавање у односу на друге сродне појмове, преглед фактора и процеса који су повезани са овим конструктом, сагледавање специфичности емпиријског проучавања и мерења селф-концепта. Овај део садржаће и анализу резултата досадашњих истраживања селф-концепта код особа са интелектуалном ометеношћу.

У оквиру трећег дела биће продискутована повезаност селф-концепта са социјалним функционисањем, а посебно са агресивним понашањем, на темељу презентованих теоријских поставки и резултата савремених емпиријских студија.

Завршни део садржаће приказ савремених приступа у превенцији и третману агресивног понашања уз анализу њихове ефективности на основу резултата урађених евалуација. На исти начин биће анализирани интервенције које су усмерене ка промени селф-концепта. Нагласак ће бити стављен на настојања која су специфично намењена деци и омладини са интелектуалном ометеношћу.

IV ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање има три основна циља:

1. Утврђивање разлика у агресивном понашању између ученика са и без интелектуалне ометености;
2. Испитивање разлика у селф-концепту између ученика са и без интелектуалне ометености;
3. Испитивање постојања и природе везе између агресије и селф-концепта код ученика са и без интелектуалне ометености.

V ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Утврђивање учесталости агресивног понашања ученика;
2. Испитивање реактивне и проактивне валенције агресивног понашања ученика;
3. Испитивање ставова ученика према агресивном понашању;
4. Процена глобалног селф-концепта ученика;
5. Процена специфичних компоненти селф-концепта ученика.

Задачи који се односе на испитивање контролних варијабли су:

1. Процена тенденције испитаника ка давању социјално пожељних одговора и
2. Процена перцептивног говора.

VI ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Хипотеза 1: Постоје разлике у учесталости и типовима агресивног понашања између ученика са и без интелектуалне ометености.

Хипотеза 2: Постоје разлике у ставовима према агресивном понашању између ученика са и без интелектуалне ометености.

Хипотеза 3: Постоје разлике у глобалном селф-концепту и специфичним компонентама селф-концепта између ученика са и без интелектуалне ометености.

Хипотеза 4: Постоје разлике у агресивном понашању ученика са различитим глобалним селф-концептом.

Хипотеза 5: Постоје разлике у агресивном понашању ученика са различитим специфичним компонентама селф-концепта.

VII МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Време и место истраживања

Истраживање ће бити спроведено током 2010/2011. школске године у школама за децу ометену у менталном развоју и редовним основним школама на подручју Београда.

Узорак истраживања

Узорак ће се састојати од два подузорака. Први подузорак чиниће 100 ученика са лаком интелектуалном ометеношћу, оба пола, узраста од 11 до 20 година, а други подузорак 300 ученика редовних основних школа.

Извори и инструменти за прикупљање података

Подаци о основним социо-демографским испитаника карактеристикама биће преузети из школске документације.

За процену агресивног понашања ученика биће коришћена два инструмента, *Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive* – C-SHARP (Farmer, Aman, 2009) који ће попуњавати наставници и *Reactive/Proactive Aggression – FastTrack* (Dodge, Coie, 1987) који ће се задавати ученицима.

Ставови према агресивном понашању биће испитани применом *Attitudes Toward Peer Aggression* (Vernberg, Jacobs, Hershberger, 1999).

Инструмент који ће се користити за процену селф-концепта ученика је *Piers-Harris Children's Self-Concept Scale* – 2 (Piers, Herzberg, 2002).

Додатно, биће примењена два инструмента за мерење контролних варијабли. Инструмент *Marlowe-Crowne Social Desirability Scale – Short Form*, који мери тенденцију испитаника ка давању социјално пожељних одговора (Reynolds, 1982). У процени рецептивног говора користиће се *Peabody Picture Vocabulary Scale PPVT-IV* (Dunn, Dunn, 2006).

Обрада података

У обради података о учесталости и дистрибуцији обележја од интереса биће коришћене методе дескриптивне статистике.

Биваријатне анализе података користиће се за сагледавање разлика у агресивном понашању и селф-концепту између ученика са и без интелектуалне ометености.

Мултиваријантном анализом испитаће се везе између варијабли које описују агресивно понашање и варијабли које описују селф-концепт.

VIII ПОЛАЗНА ЛИТЕРАТУРА

- Allen, D. (2000). Recent research on physical aggression in persons with intellectual disability: An overview. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, **25**(1), 41–57.
- Colvin, C., Block, J., Funder, D. (1995). Overly positive self-evaluations and personality: negative implications for mental health. *Journal of Personality and Social Psychology*, **68**, 1152-1162.
- Crick, N. R., Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of Social Information-Processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, **1**, 74–101.
- Crick, N. R., Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, **67**, 993-1002.
- Crocker, A. G., Mercier, C., Lachapelle, Y., Brunet, A., Morin, D., Roy, M. E. (2006). Prevalence and types of aggressive behaviour among adults with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, **50**(9), 652-661.
- Doddge, K. A., Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, **53**(6), 1146-1158.
- Dunn, L. M., Dunn, D. M. (2007). *Peabody Picture Vocabulary Test*. Minneapolis, MN: NCS Pearson, Inc.
- Farmer, C. A., Aman, M. G. (2009). Development of the Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive (C-SHARP). *Research in Developmental Disabilities* (in press).
- Hughes, J. N., Cavell, T. A., Grossman, P. B. (1997). A positive view of self: Risk or protection for aggressive children?. *Development and Psychopathology*, **9**, 75–94.
- Lochman, J. E., Lampron, L. B. (1986). Cognitive-behavioral intervention for aggressive boys. *Journal of Child and Adolescent Psychotherapy*, **5**, 15-23.
- Marsh, H. W., Tracey, D. K., Craven, R. G. (2006). Multidimensional self-concept structure for preadolescents with mild intellectual disabilities: a hybrid multigroup MIMC approach to factorial invariance and latent mean differences. *Educational and Psychological Measurement*, **66**(5), 795-818.
- McClintock, K., Hall, S., Oliver, C. (2003). Risk markers associated with challenging behaviours in people with intellectual disabilities: a meta-analytic study. *Journal of Intellectual Disability Research*, **47**(6), 405-416.
- Piers, E. V., Herzberg, D. S. (2002). *Piers-Harris Children's Self-Concept Scale – Manual*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Renick, M., Harter, S. (1989). Impact of social comparisons on the developing self-perceptions of learning disabled students. *Journal of Educational Psychology*, **81**, 631-638.
- Reynolds, W. M. (1982). Development of reliable and valid short forms of the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale, *Journal of Clinical Psychology*, **38**(1), 119-125.
- Russell, L., Bornholt, L., Ouvrier, R. (2002). Brief cognitive screening and self concepts for children with low intellectual functioning. *British Journal of Clinical Psychology*, **41**, 93-104.
- Salmivalli, C. (2001). Feeling good about oneself, being bad to others? Remarks on self-esteem, hostility, and aggressive behavior. *Aggression and Violent Behavior*, **6**, 357-393.
- Schneider, M., Leitenberg, H. (1989). A comparison of aggressive and withdrawn children's self-esteem, optimism and pessimism, and causal attributions for success and failure. *Journal of Abnormal Child Psychology*, **17**, 133-144.
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J., Stanton, G. C. (1976). Self-concept: validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, **46**, 407-441.
- Vernberg, E. M., Jacobs, A. K., Hersherberger, S. L. (1999). Peer victimization and attitudes about violence during early adolescence. *Journal of Clinical Child Psychology*, **28**, 386-395.

ВЕЋУ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ ФАКУЛТЕТА ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду, Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 08. 06. 2010. године, на основу члана 123. став 3. и члана 128. Закона о високом образовању ("Службени гласник Републике Србије", број 76/2005), члана 46 Статута Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и предлога Већа одељења за олигофренологију, донело је одлуку о образовању Комисије за оцену научне заснованости предложене теме докторске дисертације **ПОВЕЗАНОСТ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА И СЕЛФ-КОНЦЕПТА КОД УЧЕНИКА СА ЛАКОМ ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ**, кандидата мр Мирослава Павловића, педагога.

У комисију су именовани: проф. др Ненад Глумбић, ванредни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, проф. др Бранко Ћорић, ванредни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и проф. др Шпела Голубовић, ванредни професор Медицинског факултета у Новом Саду.

На основу приложене документације Комисија у саставу:

1. др Ненад Глумбић, ванредни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију,
2. др Бранко Ћорић, ванредни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и
3. др Шпела Голубовић, ванредни професор Медицинског факултета у Новом Саду

подноси Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије, Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, следећи

РЕФЕРАТ

А. Биографски подаци о кандидату

Мирослав Павловић је рођен 10.06.1965. године у Београду, где је завршио основну и средњу медицинску школу. Дипломирао је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, група педагогија, марта 1998. године, са просечном оценом 8,32 и оценом 10 на дипломском испиту и тиме стекао звање дипломирани педагог.

Уписао је магистарске студије на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, Олигофренолошки смер, 2000. године. Положио је све испите предвиђене Наставним планом и 2010. године је одбранио магистарску тезу под називом **ЗЛОУПОТРЕБА ПСИХОАКТИВНИХ СУПСТАНЦИ И РЕЗИЛИЈЕНТНОСТ АДОЛЕСЦЕНАТА СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ**.

До априла 2005. био је запослен у Институту за ментално здравље на пословима педагога у оквиру Блока за развојно доба.

Од јуна 2005. године ради у Заводу за унапређивање образовања и васпитања (Центар за стратешки развој – Сектор за образовање и васпитање деце са посебним потребама), на месту саветника координатора. Уже поље стучних интересовања односи се на васпитни рад у образовно-васпитним установама.

Укључен је у рад неколико радних група и стручних тимова Министарства просвете које имају за задатак унапређивање образовно-васпитног система. Стални је члан Комисије за полагање

испита за лиценце Министарства просвете. Члан је Стручног тима Министарства здравља за израду Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања и Стручног тима Министарства просвете за израду Посебног протокола за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања. Члан је Развојног тима Педагошког друштва Србије.

Награђен је Плакетом града Београда за хуманитарни рад 2007. године.

Мирослав Павловић је до сада учествовао у следећим пројектима:

- Аутор и реализатор пројекта „Превентивно-корективни програм ресоцијализације и подршке у раду са децом са посебним потребама“, Основна школа „Бошко Буха, у Београду, Фонд за социјалне иновације, 2003. година;
- Аутор и реализатор акредитованог пројекта „Програм едукације школских тимова о специфичним развојним проблемима у адолесценцији код ученика основних и средњих школа“, Педагошко друштво Србије, Министарство просвете, 2003-2008. година;
- Коаутор и реализатор акредитованог пројекта “Програм едукације школских тимова о превенцији преступничког понашања ученика у школској средини“, Педагошко друштво Србије, Министарство просвете 2005-2008. година;
- Коаутор и реализатор пројекта “Школа – пријатељско место за све“, Скупштина Града Београда и Педагошко друштво Србије, 2007-2008. година;
- Аутор и реализатор пројекта “Планирање и примена програма превенције превенције преступничког понашања у образовно-васпитним установама“, Завод за унапређивање образовања и васпитања 2005-2008. година.

Б. Објављени научни радови кандидата

Приручници

1. Поповић-Деушић, С., Павловић, М., Алексић, О., Пејовић-Милованчевић, М. (2003). *Ментални поремећаји и њихов утицај на усвајање школских знања и вештина*. Београд: Педагошко друштво Србије (112 страна).
2. Павловић, М., Жунић-Павловић, В. *Програми превенције преступништва - Приручник за школске тимове*. Београд: Педагошко друштво Србије, Министарство просвете (у штампи).

Рад у водећем часопису националног значаја

1. Павловић, М., Поповић-Деушић, С., Вулетић-Пецо, А. (1999). Место педагога у дечијој и адолесцентној психијатрији. *Психијатрија данас*, вол.16, бр. 2-3, стр. 233-243.
2. Жунић-Павловић, В., Павловић, М. (2003). Ефикасност васпитних мера у школовању малолетних делинквената, *Настава и васпитање*, вол. 52, бр. 5, стр. 568-583.
3. Пејовић-Милованчевић, М., Павловић, М., Тењовић, Л., Лечић-Тошевски, Д. (2005). Промена дискриминативног и негативног става према менталним болестима код школске деце. *Настава и васпитање*, вол. 54, бр. 1, стр. 89-99.
4. Жунић-Павловић, В., Павловић, М. (2008). Различити приступи у појмовном одређењу поремећаја понашања. *Настава и васпитање*, бр. 1, стр. 25-39.
5. Павловић, М., Жунић-Павловић, В. (2008). Планирање школских програма превенције вршњачког насиља. *Настава и васпитање*, 57(3), стр. 318-337.
6. Жунић-Павловић, В., Павловић, М., Ковачевић-Лепојевић, М. (2009). Процена социјалног функционисања ученика у школској средини. *Настава и васпитање*, 58(3), стр. 399-420.

Рад саопштен на скупу међународног значаја штампан у изводу

1. Pejović-Milovančević, M., Pavlović, M., Popović-Deušiћ, S., Aleksić, O. (2004). Antistigma project for highschool adolescents. *16th World Congress of the IACAPAP*, 22-26 August 2004, Berlin, Germany, p.92.

Рад саопштен на скупу националног значаја штампан у целини

1. Жунић-Павловић В., Павловић М. (2008). Основни приступи у школским програмима превенције поремећаја понашања. У Д. Радовановић (ур.), *Поремећаји понашања у систему образовања. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Центар за издавачку делатност: Београд; 2008. стр. 129–140.*

Рад саопштен на скупу националног значаја штампан у изводу

1. Пејовић-Милованчевић, М., Љубомировић, Н., Павловић, М., Митић, М. (2004). Клуб адолесцената као вид терапијског третмана. *XI Конгрес психијатара Југославије*, Врњачка Бања.
2. Поповић-Ћитић, Б., Павловић, М., Жунић-Павловић, В. (2006). Истраживање ставова школских тимова о преступничком понашању ученика. *Зборник резимеа Сабор дефектолога Србије и Црне Горе - Врњачка Бања 2006* (стр. 142). Београд: Друштво дефектолога Заједнице Србија и Црна Гора.
3. Жунић-Павловић, В., Поповић-Ћитић, Б., Павловић, М. (2006). Програми превенције у београдским средњим школама. *Зборник резимеа Сабор дефектолога Србије и Црне Горе - Врњачка Бања 2006* (стр. 141). Београд: Друштво дефектолога Заједнице Србија и Црна Гора.
4. Павловић, М., Жунић-Павловић, В. (2007). Програми превенције насилног понашања ученика у основним школама. *Зборник резимеа Сабор дефектолога Србије - Врњачка Бања 2007* (стр. 45). Београд: Друштво дефектолога Србије.

В. Образложење теме

1. Научна област

Предложени пројекат магистарске тезе спада у област специјалне едукације и рехабилитације (ужа научна област специјална едукација и рехабилитација у олигофренологији).

2. Предмет рада

Дуго времена, сматрало се да је агресивно понашање повезано са негативном самоперцепцијом, што је поткрепљено резултатима неких емпиријских студија (Lochman, Lampron, 1986; Schneider, Leitenberg, 1989). Штавише, у неким студијама је агресивно понашање узимано као индикатор негативног селф-концепта. Овакав начин размишљања базирао је на општој тенденцији да се позитиван селф-концепт повезује са позитивним развојним исходима, а самим тим и са просоцијалним понашањем. Због тога, већина аутора сматра позитиван селф-концепт важним протективним фактором који доприноси позитивном развоју. Поред тога, многи фактори за које се зна да негативно утичу на формирање селф-концепта, уједно су и детерминанте агресивног понашања. Међутим, новија истраживања откривају да је агресивно понашање пре повезано са позитивним, него са негативним селф-концептом. Показало се да особе са агресивним понашањем себе виде у претежно позитивном светлу (Colvin, Block, Funder, 1995). Према неким ауторима, између агресивне и неагресивне деце постоје разлике у појединим компонентама селф-концепта. Откривено је да насилна деца имају позитиван селф-концепт у домену социјалних

односа, физичког изгледа и снаге, док су њихове самоперцепције о сопственом понашању и породици прилично негативне (Salmivalli, 1998). Још једно интересантно запажање које је произашло из студија новијег датума јесте да агресивно понашање стоји у вези са идеализованим или предимензионираним селф-концептом (Hughes, Cavell, Grossman 1997). Тако посматрано, позитиван, али нереалан селф-концепт може се сматрати фактором ризика агресивног понашања.

Изразита несагласност резултата досадашњих истраживања о повезаности селф-концепта и агresiје, потакла је неке ауторе на размишљање о значају селф концепта у односу на различите типове агресивног понашања. Полазна претпоставка је да су одређени типови агresiје повезани са извесном структуром селф-концепта, док неки облици агресивног понашања немају никакве везе са самоперцепцијом.

Током времена, настале су различите типологије агресивног понашања, међу којима је једна од најпознатијих подела на реактивну и проактивну агresiју (Dodge, Coie, 1987). Реактивна или хостилна агresiја се уклапа у теоријски оквир модела фрустрација-агresiја и представља одбрамбени одговор на фрустрацију или провокацију. Проактивна или инструментална агresiја може се објаснити теоријом социјалног учења и представља интенционално понашање усмерено ка остварењу одређеног циља. Према моделу процесирања социјалних информација, социјално понашање појединца представља резултат вишефазног процеса који обухвата: енкодирање и интерпретацију социјалних напута, разјашњавање циљева, генерисање стратегије одговора и одлучивање о одговору (Crick, Dodge, 1994). Досадашња истраживања су показала да се деца са реактивним и проактивним агресивним понашањем међусобно разликују у погледу образаца процесирања социјалних информација (Crick, Dodge, 1996). Код деце са реактивном агresiјом уочене су грешке у интерпретацији социјалних напута које иду у правцу пристрасног приписивања хостилности у нејасним социјалним ситуацијама. То значи да ова деца понашање вршњака чешће интерпретирају као намерно малициозно и угрожавајуће, па је њихово агресивно понашање у функцији реакције на потенцијалну претњу, односно има одбрамбену улогу. За разлику од тога, децу са проактивном агresiјом карактерише другачији образац процесирања социјалних информација који се односи на фазу одлучивања о бихејвиоралном одговору у датој ситуацији. Емпиријски подаци сведоче о томе да деца са проактивном агresiјом позитивно оцењују агресивне одговоре, услед очекивања да ће овакво понашање резултовати позитивним исходима и поверења у сопствене способности да реализују овакав одговор. У овом случају агресивно понашање је у функцији остваривања жељених циљева и мотивисано је очекивањем екстерног поткрепљења. С обзиром на то да реактивна и проактивна агresiја имају различита изворишта и развојне путеве, идентификовање типа испољеног агресивног понашања има велику важност у избору адекватног третмана.

Мало је студија у којима се проучава повезаност селф-концепта са реактивном и проактивном агresiјом, па је немогуће о овој теми говорити у терминима емпиријски потврђених сазнања. Ипак, резултати неколико истраживања који се искључиво или посредно баве овом темом, оправдавају претпоставке о специфичностима везе селф-концепта са различитим типовима агресивног понашања. На пример, Salmivalli (2001), сматра да предимензионирани селф-концепт пре може бити мотивациони фактор проактивне агresiје, јер је агресивно понашање овде у функцији очувања позитивне самоперцепције. Иста ауторка сматра мало вероватним да нереално позитиван селф-концепт води ка проактивној агresiји, односно да се агресивно понашање јавља као одговор на претњу која може угрозити повољну самоперцепцију. У прилог томе, она истиче да се агресивно понашање јавља у бројним ситуацијама у којима претња не постоји, као и да је агresiја често усмерена ка особама које никако не могу да угрозе селф-концепт агресора.

Предмет овог истраживања може се одредити као сагледавање повезаности селф-концепта и агресивног понашања код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу.

3. Научни циљ истраживања

Истраживање има за циљ да утврди:

1. разлике у агресивном понашању између ученика са интелектуалном ометеношћу и ученика из опште популације

2. разлике у селф-концепту између ученика са интелектуалном ометеношћу и ученика типичног развоја
3. постојање и природу везе између агресије и селф-концепта код ученика са интелектуалном ометеношћу и ученика очуване интелигенције.

Из овако дефинисаног циља истраживања произилазе следеће хипотезе:

Хипотеза 1: Постоје разлике у учесталости и типовима агресивног понашања између ученика са интелектуалном ометеношћу и ученика из опште популације.

Хипотеза 2: Постоје разлике у ставовима према агресивном понашању између ученика са интелектуалном ометеношћу и типично развијених ученика.

Хипотеза 3: Постоје разлике у глобалном селф-концепту и специфичним компонентама селф-концепта између ученика са интелектуалном ометеношћу и њихових типично развијених вршњака.

Хипотеза 4: Постоје разлике у интензитету и облицима агресивном понашања између ученика са различитим глобалним селф-концептом.

Хипотеза 5: Постоје разлике у агресивном понашању између ученика са различитим специфичним компонентама селф-концепта.

4. Методе истраживања

Истраживање ће бити спроведено током 2010/2011. школске године у школама за децу ометену у менталном развоју и редовним основним школама на подручју Београда.

Узорак ће се састојати од два подузорка. Први подузорак чиниће 100 ученика са лаком интелектуалном ометеношћу, оба пола, узраста од 11 до 20 година, а други подузорак 300 ученика редовних основних школа.

Подаци о основним социо-демографским испитаника карактеристикама биће преузети из школске документације.

За процену агресивног понашања ученика биће коришћена два инструмента, *Children's Scale of Hostility and Aggression: Reactive/Proactive* – C-SHARP (Farmer, Aman, 2009) који ће попуњавати наставници и *Reactive/Proactive Aggression – FastTrack* (Dodge, Coie, 1987) који ће се задавати ученицима.

Ставови према агресивном понашању биће испитани применом *Attitudes Toward Peer Aggression* (Vernberg, Jacobs, Hershberger, 1999).

Инструмент који ће се користити за процену селф-концепта ученика је *Piers-Harris Children's Self-Concept Scale* – 2 (Piers, Herzberg, 2002).

Додатно, биће примењена два инструмента за мерење контролних варијабли. Инструмент *Marlowe-Crowne Social Desirability Scale – Short Form*, који мери тенденцију испитаника ка давању социјално пожељних одговора (Reynolds, 1982). У процени рецептивног говора користиће се *Peabody Picture Vocabulary Scale PPVT-IV* (Dunn, Dunn, 2006).

У обради података о учесталости и дистрибуцији обележја од интереса биће коришћене методе дескриптивне статистике.

Биваријатне анализе података користиће се за сагледавање разлика у агресивном понашању и селф-концепту између ученика са и без интелектуалне ометености.

Мултиваријантном анализом испитаће се везе између варијабли које описују агресивно понашање и варијабли које описују селф-концепт.

5. Актуелност проблематике у свету

У савременој литератури многи радови су оријентисани на изучавање мултидимензионалне структуре селф концепта (нпр. Marsh, Tracey, 2006) код особа са интелектуалном ометеношћу или на практичне импликације теоријских разматрања природе селф концепта, посебно у области педагошке психологије (нпр. Marsh-Leicester, 2007). Међутим, од када су Бенсон и Ивинс (1992) установили везу између агресивног понашања, депресије и селф-концепта код одраслих особа са

интелектуалном ометеношћу, повезаност селф концепта са различитим типовима агресивног понашања готово је у потпуности неистражена. Иако се имплементацијом социјалног модела ометености уводе и нови теоријски концепти попут самоусмеравања и само-одређења, мало се зна о селф-концепту особа снижених интелектуалних способности. Потреба за даљим истраживањима потенцирана је и чињеницом да су у домаћој литератури емпиријске студије из ових области веома ретке.

6. Очекивани резултати

С обзиром на неистраженост теме, планирано истраживање ће у великој мери бити експлоративног типа. На основу до сада доступних података, могу се очекивати значајне разлике у интензитету и формама агресивног понашања између адолесцената са интелектуалном ометеношћу и њихових типично развијених вршњака. Такође очекујемо да ће испитаници са лаком интелектуалном ометеношћу имати значајно више нивое реактивне агресије, засноване на недостатку теорије ума и склоности да се другим особама приписују хостилне намере. Кандидат очекује да ће у обе групе испитаника нереалан селф концепт представљати значајан ризико фактор за појаву агресивног понашања.

Г. ЗАКЉУЧАК

Традиционално схватање агресивног понашања као индикатора негативног селф концепта доведено је у питање новијим истраживањима која указују на чињеницу да насилна деца имају позитиван селф-концепт у домену социјалних односа, физичког изгледа и снаге. Однос појединих компоненти селф концепта и агресивног понашања код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу још увек није установљен, будући да су се досадашња истраживања селф концепта везивала, било за психопатолошке манифестације, било за непосредне педагошке импликације.

Кандидат је одлучио да се бави занимљивом и до сада неистраженом облашћу. Детаљан преглед савремених сазнања из наведене научне области; прецизан методолошки дизајн кога одликује употреба савремених инструмената процене и минуциозно разматрање утицаја контролних варијабли на добијене резултате и досадашње искуство кандидата у научно-истраживачком раду гарантују успешну реализацију наведеног пројекта докторске дисертације.

Због свега наведеног предлажемо Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије, Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду да кандидату мр Мирославу Павловићу, одобри израду докторске дисертације под називом ПОВЕЗАНОСТ АГРЕСИВНОГ ПОНАШАЊА И СЕЛФ-КОНЦЕПТА КОД УЧЕНИКА СА ЛАКОМ ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ.

Комисија:

др Ненад Глумбић, ванредни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију

др Бранко Ћорић, ванредни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију

др Шпела Голубовић, ванредни професор Медицинског факултета Универзитета у Новом Саду